

TAŞLAŞMA MOTİFİ AÇISINDAN MEDUSA VE ZÜLFÜ MAVİ HİKÂYELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

A Comparison of Medusa and Zülfü Mavi Stories in Terms of The Staining Motif

Onur ACAR*
Nisa Beril BORA**

ÖZET

Taşlaşma motifi, neredeyse tüm dünya halklarının anlatılarında şekil değiştirme motifinin bir alt türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Taşlaşma motifine rastlanılan sözlü veya yazılı eserlerde kahraman, ya kendi vücuduyla taş hâlini alır ya da dağ, kaya benzeri bir mevcudiyete dönüşür. Aynı şekilde hayvanların, nesnelere ve ejderha gibi hayali varlıkların da taşlaşması mümkündür. Bu motifin kullanıldığı anlatılar aracılığıyla simgesel olarak kutsal değerler ve toplumla iletişime geçilmiş olunur. Yunan mitolojisindeki Medusa, tanrıça Athena tarafından uğradığı lanet sonucu bakışlarıyla insanları taşa çevirir. Elâzığ masallarındaki Zülfü Mavi, kapısına gelen herkesi taş eder. Bu bildiride, Medusa ve Zülfü Mavi anlatılarında taşlaşma motifinin işlenmesi açısından ortaklıklar ve farklılıklar tespit edilip bunların sebepleri ortaya koyulmaya çalışıldı. Motifin evrensel olduğunu ve kolektif bilinçte benzer şekilde yansıdığını gösterebilmek için Yunan mitolojisinden de bir taşlaşma anlatısı seçildi. Bildiride öncelikle taşlaşma motifi hakkında genel bilgi verilip anlatılarda taş kesilmenin kim tarafından, ne için ve nasıl gerçekleştiği üzerinde duruldu. Ardından sırasıyla Medusa ve Zülfü Mavi hikâyelerinden bahsedilip bu anlatılarda taşlaşma motifinin ne şekilde işlendiğini incelendi. Anlatıların daha iyi anlaşılabilmesi için olay örgüsünde geçen diğer motifler de açığa çıkartılmaya çalışıldı. Sonuç kısmında ise bu iki anlatı karşılaştırılarak hem ortak ve farklı yönleri tespit edildi hem de sosyal açıdan taşlaşma motifinin kolektif bilinçteki yansımaları anlaşılmasına çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Taşlaşma Motifi, Medusa, Zülfü Mavi, Türk Mitolojisi, Yunan Mitolojisi, Kolektif Bilinç

ABSTRACT

The petrification motif appears as a subtype of the shapeshifting motif in the narratives of almost all peoples of the world. In oral or written works where petrification motifs are encountered, the hero either takes the form of stone with his own body or transforms into a mountain, rock-like presence. Likewise, petrification of animals, objects, and imaginary beings such as dragons is possible. Through the narratives in which this motif is used, it is symbolically communicated with the sacred values and the society. Medusa in Greek mythology turns people into stone with her gaze as a result of the curse suffered by the goddess Athena. Zülfü Mavi in Elazığ tales stone everyone who comes to his door. In this paper, the commonality and differences in the processing of the petrification motif in the Medusa and Zülfü Mavi narratives were determined and the reasons for these were tried to be revealed. In order to show that the motif is universal and reflects similarly to the collective consciousness, a petrification narrative from Greek mythology has also been chosen. In the paper, first of all, general information about the petrification motif was given and it was emphasized by whom, for what and how stone cutting was carried out in the narratives. Afterwards, the stories of Medusa and Zülfü Mavi were mentioned and how the petrification motif was handled in these narratives was examined. In order to better understand the narratives, other motifs in the plot were also tried to be revealed. In the conclusion part, by comparing these two narratives, both common and different aspects are determined and the reflections of the petrification motif in the collective consciousness are tried to be understood.

Keywords: Petrification Motif, Medusa, Zülfü Mavi, Turkish Mythology, Greek Mythology, Collective Consciousness

* Öğrenci, onuracar8224@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4701-9070.

** Öğrenci, nisabora@icloud.com, ORCID: 0000-0002-8505-6702.

1. Giriş

İnsanlık tarihi boyunca pek çok milletin anlatılarında taşlaşma motifiyle karşılaşırız. Canlı veya cansız bir varlığın taşa ya da dağa dönüşmesi anlamına gelen bu motif, çeşitli şekiller alarak masal, destan, efsane gibi türlerde ortaya çıkar. Verilmek istenen mesaja göre taşlaşma yolları ve yöntemleri değişir. Ne var ki taşlaşma motifi, farklı uzmanlar tarafından tasnif edilmeye çalışılmış olsa da onun tanrı ve kutsalla olan ilgisi yeterince ortaya koyulamamıştır.

Bu çalışmada taşlaşma motifinin kutsalla olan derin ilişkisi gösterilmesi amaçlanmaktadır. Bunu yapabilmek için de iki farklı kültürden, birbirinden uzak zamanlarda anlatılmış, başka türlerde hikâyeler seçildi: Yunan mitolojisinden “Medusa” ve Türk masallarından “Zülfü Mavi” Çalışmada öncelikle taşlaşma motifiyle ilgili genel bilgi verilecektir. Sonrasında belirtilen anlatılar özetlenerek kendi başlarına taşlaşma motifi açısından ne şekilde işlendiği incelenecektir. Sonuç bölümünde ise anlatılar karşılaştırılarak insanlığın kolektif bilincine taşlaşma motifinin ve motifin kendi içinde tanrı değeriyle olan ilişkisinin yansımaları ortaya koyulacaktır.

2. Taşlaşma Motifi

Taşlaşma motifi, mitlerde, masalarda, efsanelerde ve benzeri sözlü veya yazılı türlerde insan bedeninin, hayvanların ve nesnelere şekil değiştirerek taşa dönüşmesidir. Şekil değiştirme motifinin bir alt türü sayılabilecek bu unsur, hemen her milletin edebî varlığında yer edinmiştir. Bu kadar evrensel olmasının sebebi, temellerinde millî ya da dinî faktörlerin değil, beşerî faktörlerin etkili olmasıdır. Zannediliyor ki taşlaşma motifinin doğuşu, insanın hayal gücüyle ve doğada kendisini bulmasıyla alakalıdır. Beşer, kimi zaman bir dağı veya kayayı kendine ve etrafındaki hayvanlara kimi zamansa yakalandığı felç türevi hastalıkları hareketsiz bir taşa benzetmiştir. Bu iki yönlü etkileşim, taşlaşma motifinin doğmasına sebebiyet verir (Bayraktar, 2022, ss. 4-5). Bunun güzel bir örneğini Fuzuli Bayat verir:

Türk mitolojisinde dağlar canlı varlıklar gibi büyür (mesela Hakaşların inancına göre), bir yerden başka bir yere gidebilir (mesela Şorlara göre), küçük dağlar daha büyük dağlara tabidirler, birbirleri ile savaşır ve hatta evlenirler. Bütün bunlar dağların başlangıç mitolojik zamanda birer bahadır olduğundan dolayıdır. Bu bahadırlar çeşitli sebeplerden (yurdunu korumak için, bir bedduadan vb.) dağlara çevrilmişler, ancak insani yaşamlarını sürdürmektedirler (2006, ss. 51-52).

Halklar, anlattıkları hikâyelerde taşlaşma motifi aracılığıyla kutsallarını övmüş, öne çıkarmış ve pekiştirmiştir. Bazen de taşları simgesel olarak kutsallaştırmış ve ikincil bir ibadet aracı olarak kullanmışlardır (Nar, 2014, s. 65).

Bir anlatıda taşlaşmanın kim tarafından, ne sebeple, nasıl gerçekleştirildiği hikâyenin vermek istediği mesajın anlaşılması açısından çok mühimdir. Hikmet Tanyu, incelediği Anadolu eserlerinden insanın taşlaşmasının dört ana sebebe dayandığı sonucunu çıkarır:

- 1- Beddualarla taşlaşanlar. Lanetleneni yılan sokar veya bu beddua ile taşlaşır.
- 2- Günah işleyenler. Tanrının gazabına uğrayarak taşlaşır.
- 3- Dilekleri sonunda taşlaşanlar. Sevgililerine kavuşamayan güzeller, iffet sahibi talihsiz güzel kızlar. Bir saldırıda iffetinin ve sevgisinin lekelenmemesi için taş olmayı tercih edenlerin dilekleri.
- 4- Kahramanlaşmış, efsaneleşmiş kimselerin izleri, hâtraları dolayısıyla taşın, yeni bir keyfiyet kazanması. Hz. Ali, Battal Gazi, Köroğlu vb.nin izleri, hatta atlarının taş ve yalak üzerindeki izleri ile taşlar özel bir hüviyet kazanırlar (1968, s. 166).

Saim Sakaoğlu, bu tasnifi hayvanların, nesnelere ve hayalî varlıkların taşlaşmasını dahil etmemesi sebebiyle yetersiz bulmuştur. Aynı zamanda ikinci maddenin fazla kapsayıcı olup şu şekilde alt dallara ayrılabilceğini belirtmiştir:

Allah ve peygamberi inkâr edenler, hırsızlık yapanlar, yalan söyleyenler, nimete hüremetsizlik edenler, yasak kişilerle münasebette bulunanlar, adaklarını yerine getirmeyenler. Bu öneriden sonra Sakaoğlu, Tanyu'nun tasnifindeki bir başka eksikliğin hikâyelerdeki yardım etmeyen kişiler ile bir kimseye gerekli hüremeti göstermeyenlerin hiçbir maddeye girememesi olduğunu belirtir (1980, s. 35).

Tüm halklara ait taşlaşma anlatılarında taşlaşmayı gerçekleştirenler, genellikle tanrı, hikmetli kimseler, büyücüler, şeytanî yaratıklar gibi olağanüstü varlıklardır. Bu kimseler doğrudan kendi isteklerini gerçekleştirmeseler dahi şekil değiştirmenin yaşanması için aracı olurlar. Yukarıda verilen Tanyu'ya ait üçüncü madde bunun için çok uygun bir örnektir: Zulme uğrayan sevgilileri taş döndüren esasında tanrıdır ancak bunun olmasını sağlayan sevgililerin dileğidir. Bu aracılık örneğinin tam tersinin gerçekleşmesi de mümkündür. Tanyu'nun kitabında yer verdiği ancak tasnifinde hiçbir yere oturtamayacağımız "Ağlayan Taş Kadın" efsanesi buna örnek teşkil eder: "Kraliçe Niobe, Apollon ve Artemis tarafından çocukları oklarla öldürülürken yaralanır. Çocuklarının ölümü ve yaralarının acısı Niobe'yi perişan eder. Feryat edip inlemeye başlar. Tanrılar tanrısı Zeus onun bu hâline acır ve Niobe'yi taş hâline getirir." Görüldüğü üzere Niobe, tanrıdan taş olmayı dilememesine rağmen tanrı Zeus, onun iyiliği için bu kararı alır (1968, ss. 148-149).

Taşlaşma anlatılarında hayvanlar, nesnelere ve hayalî varlıklar da taş döndürebilmektedir. Tanyu, her ne kadar tasnifinde bunları kişi kadrosuna eklememiş olsa da dönüşüm sebepleri insanlarla hemen hemen aynıdır. Hayvanlar, masallarda ve efsanelerde bazen sahiplerinin duygusal niteliklerini devralır bazen de büyülü bir şekilde insanî nitelikler kazanırlar. Örneğin Azerbaycan Türklerine ait "Camış Daşı Efsanesi"nde köyün ağası, Sadıgın Ahmed adlı çobanın buffalosuna göz diker ve onu ele geçirmek ister. Buffalo bunu duyunca göklere yalvarıp taş olmayı diler ve yattığı yerde taş olur (Aliyeva, 2021, s. 48). Nesnelere taşlaşması ise daha çok eşyanın sahibiyle alakalı bir durumdur. Anlatıda kahramanın üzerindeki kıyafetlerin ve elindeki sopa, kırbaç cinsinden nesnelere taşlaşması gibi doğrudan temasla yaşanan taşlaşmalar olabilir. Öte yandan ibret olması için eşyanın sahibinin değil, eşyanın taşlaştırıldığı örnekler de vardır: Düğününde yemek dağıtmayan damadın düğün tencerelerinin taş olması (Aliyeva, 2021, s. 45). Hayalî varlıkların taşlaşması, daha çok cezalandırılan insanın taşlaşmasına benzer. Böyle anlatılarda çoğunlukla hayalî varlık insanları zora düşürür, zora düşen insanlar veya hikmetli bir kişi tanrıdan yardım diler, tanrı da dileği kabul ederek hayalî varlığı taş eder. Mehmet Şükrü Nar'ın Sakaoğlu'ndan aktardığı "Ejderha" efsanesi buna örnek teşkil eder:

Elazığ'a bağlı Harput ilçesine vaktiyle bir ejderha musallat olur. Halk dönemin âlimlerinden Fatih Ahmet Baba'ya müracaat ederler. Bir gece gelen ejderha nedeniyle halk panik içinde kaçar. Herkes kaçtığı için yalnız kalan Ferhat Baba avuçlarını açarak Allah'a dua eder. Duanın bitimiyle birlikte üstüne gelmeye başlayan ejderha bulunduğu yerde taş kesilir. Anlatıldığına göre, ejderhanın taşlaşmış hâli bugün bile canlılığını korumaktadır (Nar, 2014, s. 67).

Görüldüğü üzere taşlaşma motifinde canlı, cansız veya hayalî her türlü varlığın taşa dönüşmesi mümkündür. Araştırmacılar tarafından taşlaşmanın sebeplerine dair bütün eserleri kapsayacak bir tasnif yapılamamış olsa da bu durumun en çok tanrıyla ilişkilendirilebileceğini, eğer ilişkilendirilemiyorsa ortada demonik üçüncü bir gücün söz konusu olduğunu söyleyebiliriz.

3. Medusa'nın Hikâyesi

"Medusa" isminin Yunan mitolojisine göre anlamı "dişi gardiyan" veya "koruyucu dişi" olarak geçmektedir. Birden fazla farklı anlatımı mevcuttur. Kâinatın, tanrılar tarafından bölüşüldüğü çağlarda Medusa, Stheno, Euryde adında ikisi ölümsüz biri ölümlü dünyalar güzeli kızlar yaşamaktadır. Medusa'nın kardeşleri olan iki benzer yaratık daha Hesiodos'un Theogonia adlı eserinde aktarılmaktadır. Ekhidna ve Graia kardeşler aynı soyda yer alan ve aynı anne babadan doğan diğer yaratıklardır. Gorgon kardeşler, Keto tarafından okyanusun

ötesinde ince sesli Hesperidlerin yurdunda dünyaya gelmişlerdir. Burada dünyaya gelen Gorgonların adları sırası ile Stheno, Euryale ve Medusa'dır. Medusa için Hesiodos bahtsız olarak bahsetmektedir. Çünkü o lanetlenmiş olarak geçmektedir. Diğer iki kız kardeşinin yanı sıra ölümlüdür ve yaşlanabilecektir. Bunun yanı sıra Sicilyalı Diodoros'a göre Medusa, aynı zamanda "Gorgonların Kraliçesi" olarak tanımlanmaktadır (Hes, 2009, ss. 270-305).

Anlatıları inceleyecek olursak: Medusa kendini tanrılara adayın güzeller güzeli bir kadındır. Athena'nın rahibeliğini yapan Medusa, ilk şart olan "iffetli" kalmayı kabul etmiştir fakat Tanrı Poseidon, karısı Athena'nın tapınağında yaşayan kızın farkına varmıştır. Tanrılar katında bir ölümlüye âşık olduğu için küçümsenmekten korktuğundan ona olan ilgisini gizlemek zorunda kalmıştır. Athena, yeryüzüne ait her şeyi bilen Zeus'tan Poseidon'un Medusa'ya olan ilgisini öğrenmiştir. Poseidon bunu şiddetle reddetmiştir ve türlü güzel sözlerle Athena'yı ikna etmiştir. Poseidon, Medusa tutkusu yüzünden aklını kaçırarak gibi oluyormuş. Sonunda bu tutkusuna yenik düşmüş ve bir gün gizlice girdiği Athena'nın tapınağında Medusa'ya tecavüz etmiş. Medusa harap bir hâlde tapınakta kalmaya devam etmiştir ama bu olayı Athena'nın duyması ve tapınağının kirlendiğini öğrenmesi fazla zaman almamıştır. Athena, Poseidon'un bu yaptığı karşısında kendini aşağılanmış hissetmiştir. Öyle hiddetlenmiş ki Medusa'yı çok acı bir şekilde cezalandırmaya karar vermiş. Bu sinirle Medusa ve kız kardeşlerini birer ifrite çevirivermiş. Medusa ve kardeşlerinin artık yüzleri o kadar çirkinmiş ki kimse bakmaya tahammül bile edemiyormuş. Medusa'nın saçlarının her bir teli bir yılana dönüşmüş. Bununla da kalmayıp artık Medusa'nın gözlerine bakan herkes taşa dönüşüyormuş. Bu yüzden Medusa dünyanın en kuzeyindeki Hyperborea'ya sürülmüş.

Başka anlatıya göre ise rızaya dayalı bir aşk hikâyesi söz konusudur. Medusa ve Tanrı Poseidon'un birlikte oldukları yer, Tanrıça Athena'ya ait bir tapınağın bahçesidir. Bu durum Tanrıça Athena'yı sinirlendirir ve bunun üzerine Medusa'yı lanetler. Lanete göre Medusa çirkin bir görünüm alır. Gözleri büyür ve dışarı çıkıntılı hâle gelir. Ağzı genişler ve dili ağzından dışarı sarkacak şekilde büyür. Tanrı Poseidon'un âşık olduğu o saçları gider ve yerlerini yılanlar alır. En önemlisi de bundan sonra Medusa'nın gözlerine bakacak her canlı taşa dönüşecektir (Temür, 2009, ss. 20-62). Medusa ve kardeşlerinin güzelliklerinin ellerinden alınması dışında yalnız Medusa'yı ilgilendiren bir lanet de söz konusudur. Bu, Gorgon kardeşler arasında sadece Medusa'nın ölümlü olmasıdır.

Anlatılan efsaneler arasındaki en temel fark birisinin rızaya dayalı aşk olduğu, diğerinin ise tecavüz olmasıdır. Örnek verdiğimiz iki anlatıda da temel paradigma "taşlaşma"dır. Farklı şekillerde yorumlanmış olan Medusa'nın kendisine verilen ceza sonucunda güzelliğinin elinden alınması ve bu haliyle bile ona bakacak olanlar olursa diyerek göz göze geldiğinde karşındakini taşa çevirmesi söz konusudur. Medusa anlatılan mitte haksızlığa uğrayan taraf olmasına karşın müstakil olarak kendisine verilen lanetin kardeşlerine de yansması mitolojide çeşitli motifleri beraberinde getirmektedir. Bu iki anlatı göz önünde bulundurulduğunda kabul görmüş olan temel varyant, Medusa'nın rızası dışında olandır.

İlk olarak saçlarının her bir telinin yılana çevrilmesi üzerinde duracak olursak, yılan simgesinin başlarda "annelik" kavramını karşılaması fakat Medusa olayından sonra evirilen anlatılarda ve mitolojilerde gördüğümüz yılanın ilk anlamından çıkıp tamamen farklı bir yere eğildiğini "şeytanlık, iffetsizlik" anlamlarında kullanıldığını görebilmekteyiz. İkinci olarak bakmamız gereken ve aslında en önemli olan noktaya "Taş" motifidir. Sadece Yunan mitolojisi ile sınırlı kalmayan bu motifin altındaki mesaj ise tamamen "koruma, korunma" olmuştur (Erhat, 2015). Ele aldığımız Medusa anlatısında da görüldüğü gibi kendine karşı olabilecek her türlü tehlikeden korumaya çalışan bir kadının silahı olarak görmektedir. Aslında insanlık tarihi için önemli bir unsur olan taş, içerisinde farklı bir kuvvet barındırdığına inandıracak ve büyü, uğur, şans getirdiğini düşündürecek şekilde kutsal bir yere sahiptir. Taşa dönüştürme eylemiyse zor

durumda olanların bu durumdan kendilerini kurtarma yolu olarak karşılık bulmaktadır.

Medusa açısından taşlaşma motifinin bir başka yorumuysa bunun işlenen bir suç sebebiyle tanrısal bir ceza olmasıdır. Burada kabul gören varyantın rızaya dayalı bir ilişki olduğu görülmektedir fakat ilk intibah ile Poseidon'un Medusa'ya yoğun bir ilgi duyması ve id duygularını bastıramaması sonucunda Medusa'ya zorla sahip olmasının sonunda tecavüz edenin değil de tecavüze uğrayanın cezalandırıldığını veyahut lanetlendiğini bu ilk hamle ile görebilmekteyiz. Burada Medusa'ya Tanrıça Athena tarafından verilmiş olan lanet, bir süre sonra Medusa'nın kendisini koruması için bir araç olacaktır. Hâlâ yüzüne bakmak isteyenlerin oluşundan Medusa kendini ona bakanları taşa döndürerek korumaktadır.

Medusa ve taş kesilme anlatılarında genellikle Medusa'ya bakan veyahut onunla göz göze gelen herkesin taşa dönmesi söz konusudur. Taş kesilme motifi burada iki etkeni temsil etmektedir. Birincisi taşa çevirenin kendisini koruma altına almak istemesi; ikincisi ise güzelliklerini kapatmadıkları için tanrı tarafından dolaylı ve aracı yollarla kadınların cezalandırılması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Henüz Antik Yunanda kadının tehlikeli olması miti başlar ve beraberinde örtünme gelir (Kara, 2019, s. 5). Kendi hikâyesinde de Medusa, örtünüp kendini saklamayarak bir suç işlemiştir. Bunun sonucunda bir tanrıça tarafından lanetlenmiş ve kendisine bakan herkesin taş olması sağlanmıştır. Esasında bir önceki bölümde bahsettiğimiz gibi tanrının/tanrıçanın taşlaşma motifinde aracılık rolü üstlendiği görülür. Çevresini taş eden Medusa değil, kutsal bir güçtür. Bu ceza hem Medusa hem tanrının lanetlediğine yaklaşıma çalışanlar için verilmiştir.

4. Zülfü Mavi'nin Hikâyesi

"Zülfü Mavi" masalı, Umay Günay tarafından "Elâzığ Masalları" adlı doktora tezinin önsözünde belirttiği üzere 1970 senesinde Elâzığ'da derlenmiştir (1975). Bu masalda taşlaşma motifi ne kesin bir cezanın ne de bir isteğin sonucudur. Bilhassa motifin tanrısal yönünü vurgulayacak biçimde Zülfü Mavi tipinin özelliklerinden biri hâlinde sunulur. Daha iyi anlaşılması için kısaca masalı anlatacak ve önemli noktalara değineceğiz:

Bir padişahın üç kızı, başka padişahın üç oğluya evlenme niyetindedir. Padişahın kızları, oğlanlarla evlenmek için birer söz verirler ve nihayetinde evlenirler ancak aralarından yalnızca küçük kız evlenirken vadettiği "Padişahın küçük oğlu beni alsaydı ona sırma saçlı, inci dişli bir kızla, altın dişli, sırma saçlı bir oğlan doğururdum." sözünü tutar. Bunu öğrenen kardeşleri küçük kızı kıskanır ve bir cadı kadın tutarlar. Cadı kadın, doğan çocukları çalıya bıraktıktan sonra bebelerin yerine it eniği ile pisik eniği koyup babalarına karısının it eniği ile pisik eniği doğurduğu haberini yollar. Bunun üzerine küçük oğlan, karısının bir mezara konup gelenin geçenin hakaret etmesini ister.

Çalı dibine bırakılan çocuklar, şans eseri bir ihtiyar kadının keçisi tarafından beslenir, ihtiyar kadınca da büyütülürler. Bir gün savaştan dönen padişahın küçük oğlu, kendi oğluna rastlar ve sohbet muhabbet edip birbirlerine ısınırlar. Padişahın küçük oğlu, saraya dönüp bunu anlattığında çocukların teyzeleri, çocukların ölmediğini anlar. Hemen cadı kadına gidip çocukları yok etmesini isterler. Cadı kadın da kör bir ihtiyar hâlinde çocukların yanına gider. Küçük kız ikna eder: "Zülfü Mavi'nin her teli bir saz çalar, ağabeyin gidip getirsin." Küçük kız da ağabeyini ikna eder, böylece oğlan Zülfü Mavi'yi bulmak için yola koyulur.

Oğlan yolda bir ihtiyarla karşılaşır. İhtiyar, oğlanı uyarır: "Zülfü Mavi'ye giden dönmedi. Evi bu dağın arkasındadır. Evinin bahçesi de vardır. Bahçe hep taş kesilmiş insanlarla doludur. Kendisi bir duvarın arkasındadır. 'Zülfü Mavi, beni seni yaratanı seversen çık!' demen lazım. O ses verene kadar taş kesilirsin korkma." Oğlan da böyle yapıp Zülfü Mavi'yi yanında götürür. Sonrasında Zülfü Mavi hem eğlendirip güldürür hem de çocukların hain teyzelerinin foyalarını ortaya çıkartarak cezalandırılmasını, annelerinin kurtarılmasını sağlar (Günay, 1975, ss. 361-365).

Bahsettiğimiz masalda görüldüğü üzere taşlaşma eylemi, yalnızca Zülfü Mavi tipinin çevresinde gerçekleşir. Bu yüzden öncelikle bu tipe bazı açıklamalar getirmenin doğru olduğunu düşünüyoruz. Yaşlı bir adam olarak anlatılan Zülfü Mavi, masalarda sıkça karşımıza çıkan “Kurtarıcı Kahraman” tipine örnek gösterilebilir. Bu tür kahramanlar, üstün niteliklere sahiptirler ve olayların çözülmesinde kilit rolü oynarlar ancak Zülfü Mavi bazı yönleriyle bunlardan ayrılır. Esasında cadı kadın, çocukların başına bela olması için Zülfü Mavi’nin yanına gidilmesini ister. Mavi rengi onun kötücül yönünün göstergelerinden biridir. Zira çoğunlukla iyi yönleriyle bildiğimiz bu renk, bazen habisliğin belirtisidir. Buna örnek olarak “*Prens Kalyanamkara ve Papamkara*” adıyla da bildiğimiz “*İyi ve Kötü Prens Öyküsü*”nde mavi lotus çiçeklerinin üzerinde zehirli yılanların olmasını söyleyebiliriz (Tikbaş Apak, 2017, ss. 85-86). Öte yandan mavi rengi, Türkler için kutsallık, yücelik ve tanrı anlamlarını da taşır (Baturlar ve Yaylagül, 2019, s. 684). İlk bölümde taşlaşma motifi açısından tanrının aracı rolü üstlenebildiğini söylemiştik. Zülfü Mavi için de bu böyledir. Kendisi bir şey yapmasa dahi ona çağırıldıkça bahçesindeki kişiler ve nesnelere taş dönüşür. Bir tipin hem kötücül hem de tanrısal etkileri olduğunu söylemek çelişkili bir ifade gibi gözükabilir ancak taş olma durumundan kurtuluş yolu bize açıkça anlatır: Oğlan, Zülfü Mavi’yi nasıl alacağını yolda karşısına çıkan bir ihtiyardan öğrenir. Burada yardımcı ihtiyar motifinin bir örneğiyle karşılaşırız. Çoğunlukla anlatılarda derviş, pir, hızır, aksakallı ihtiyar veya yalnızca ihtiyar, yaşlı nine gibi adlarla karşımıza çıkan bu tipler, aniden ortaya çıkıp kaybolarak başkahramana destek olurlar (Çorbacı, 2000). Zülfü Mavi’nin tanrıyla ilişkisine bir başka örneğe kurtuluş yolunun “Seni beni yaratanı seversen çık!” demek olmasıdır. Masalda oğlan, Zülfü Mavi’nin bahçesinde pek çok taşlaşmış insanla karşılaşır. O zamana kadar gelenlerin hepsini taşa dönüştüren Zülfü Mavi, yalnızca tanrının adıyla üç defa çağrıldığında şekil değiştirenlerin hepsini serbest bırakır ve kahramanla beraber gelir. Kısacası Zülfü Mavi ve taşlaşma motifi üzerinden tanrının cezalandırıcı yönünün anlatıldığını söyleyebiliriz. Zaten taş nesnesi, Türkler için tanrının ilk sembollerinden biridir. Radloff’un derlediği yaratılış destanında Tanrı, yeryüzünü yaratmadan önce taşın yaratılması emrini verir (Uğurcan, 2018, s. 53).

“*Zülfü Mavi*” masalında gerçekleşen taşlaşmaları Tanyu’nun tasnifinde bir yere koymak zordur. Her ne kadar tanrının cezalandırıcı yönü sergilenmiş olsa da masalda taşlaşan kişiler, yukarıda belirttiğimiz ikinci maddeye girecek kadar ağır suçlar işlememişlerdir. Masaldaki taşlaşmalar, Sakaoğlu’nun tasnifte gördüğü eksikliklerden biri olarak “Bir kişiye gerekli hürmeti göstermeyenlerin taşlaşması” şekline daha yakındır. Ayrıca masalda yalnızca insanlar değil, sahipleriyle beraber atlar da taşa dönüşür (Günay, 1975, s. 364).

Genel hatlarıyla özetlersek: Umay Günay’ın derlediği “*Zülfü Mavi*” masalında taşlaşma motifi, kurtarıcı-kahraman ve yardımcı ihtiyar tiplerine uyan başkahraman Zülfü Mavi’nin etrafında ortaya çıkmıştır. Anlatıda taşlaşma motifi, tanrıya gösterilmesi gereken hürmetin karşılığı olarak sunulmuştur ve tanrının cezalandırıcı yönüne dikkat çekilmiştir.

5. Sonuç

Taşlaşma motifi, anlatının türünden bağımsız olarak her milletin ve topluluğun hikâyelerinde kendini göstermiştir. Beşerin hayal gücü sayesinde doğada kendisini bulmasıyla başlayan bu motif, zamanla tanrısal bir nitelik kazanmış ve onun rahmetinin, hiddetinin, ahlakının bir anlatıcısı hâlini almıştır. Bu motifin evrenselliğini ve kolektif bilinçteki yansımalarını göstermek için Yunan mitolojisinden “*Medusa*” ve Türk masallarından “*Zülfü Mavi*” anlatılarının seçildiği söylenmiştir.

Medusa, örtünmediği için, Medusa’ya bakanlar tanrının lanetlediğine yaklaştığı için cezalandırılmıştır. Sihir yetenekleri ve bilgeliğiyle kutsal bir kişilik kazanmış Zülfü Mavi’ye Allah’ın adıyla çağırılmayanlar da aynı şekilde cezalandırılmıştır. Hatta ona çağırabilme yetkisi de yine aniden ortaya çıkan ihtiyar aracılığıyla tanrı tarafından verilmiştir. Seçilen metinler karşılıklı olarak incelendiğinde iki hikâyede de taşlaşma motifinin tanrının cezalandırıcı yönünün

bir anlatımı olduğu görülmüştür. İki farklı milletin kültüründen doğan bu örnekler, taşlaşma motifinin evrenselliğini, zaman tanımazlığını ve tüm ikincil üçüncül değişkenlere rağmen kolektif bilince aynı şekilde yansıdığını gösterir.

KAYNAKÇA

- Aliyeva, A. Ş. K. (2021). Azerbaycan Folklor Metinlerinde Taşa Dönme. *Bengi: Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 1, 42-53.
- Baturlar, Ş. S. & Yaylagül, L. (2019). Kültürel Süreklilik Bağlamında Türk Halk Kültüründe Mavi/Turkuaz Mavisi ve Nazar Boncuğu. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Dergisi*, 31, 665-688.
- Bayat, F. (2006). Türk Mitolojisinde Dağ Kültü. *Folklor/Edebiyat*, 46, 47-60.
- Bayraktar, S. (2022). İnsanın Taşlarla İstiaresi. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 9, 1-17.
- Çorbacı, Ç. (2000). *Türk Masallarında Yardımcı İhtiyar Motifi*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Erhat, A. (2015). *Mitoloji Sözlüğü*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Günay, U. (1975). *Elâzığ Masalları [İnceleme]*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Basımevi, Erzurum.
- Hesiodos. (2016). *Theogonia İşler ve Günler*. (Çev. A. Erhat, S. Eyüboğlu). İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Kara, B. (2019). Mitoloji ve Toplumsal Cinsiyet: Şahmeran Miti. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Nar, M. Ş. (2014). Günümüz Toplumunda Mitler: Anadolu Halk Efsaneleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Folklor/Edebiyat*, 79, 55-77.
- Sakaoğlu, S. (1980). *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tanyu, H. (1968). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Temür, A. (2009). *Grek Sanatında Karışık Yaratıklar*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Tıkbaş Apak, F. (2017). *Anadolu Sahası Türk Masallarındaki Olağanüstülük Motifi ve Uygulamalı Halk Bilimi*. (Doktora Tezi). On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Uğurcan, F. Z. (2018). Kozmogoni Mitleri Ekseninde Altay Destanlarında Başlangıç. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 23, 50-59.

Hakem Değerlendirmesi: Dış, bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %50

İkinci yazar: %50

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %50

Second Author: %50

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.